

## ПЕРІОДИЗАЦІЯ ІСТОРІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ ТА МОРАЛЬНОСТІ

### THE PERIODIZATION OF CRIMINAL LEGISLATION OF UKRAINE IN THE SPHERE OF RESPONSIBILITY FOR CRIMES AGAINST PUBLIC ORDER AND MORALITY

Кузнєцов В.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,  
професор кафедри кримінального права  
Національної академії внутрішніх справ*

У статті наводяться різні точки зору щодо періодизації історії кримінального законодавства України у сфері відповідальності за злочини проти громадського порядку та моральності. Визначені оригінальні критерії періодизації. Встановлені певні етапи періодизації розвитку кримінального законодавства України у сфері відповідальності за злочини проти громадського порядку та моральності.

**Ключові слова:** кримінальна відповідальність, злочини, об'єкт злочину, громадський порядок, моральність, періодизація, історія.

В статье изложены различные точки зрения относительно периодизации истории уголовного законодательства Украины в сфере ответственности за преступления против общественного порядка и нравственности. Определены основные критерии периодизации. Установлены оригинальные этапы периодизации развития уголовного законодательства Украины в сфере ответственности за преступления против общественного порядка и нравственности.

**Ключевые слова:** уголовная ответственность, преступления, объект преступления, общественный порядок, нравственность, периодизация, история.

The article presents a the different points of view regarding the periodization of criminal legislation of Ukraine in the sphere of responsibility for crimes against public order and morality. The main criteria of periodization are defines. Original periodization development stages of the criminal legislation of Ukraine in the sphere of responsibility for crimes against public order and morality are set.

**Key words:** criminal liability, crimes, the object of crime, public order, morality, periodization, history.

**Постановка проблеми.** Дослідження генезису розвитку кримінально-правової охорони громадського порядку та моральності в Україні неможливе без аналізу окремих концептуальних положень історії вітчизняної кримінально-правової науки. Про це, зокрема, свідчать результати проведеного анкетування пересічних громадян (лише близько 22 % з усіх респондентів вказали на те, що їм відома хоча б у загальних рисах така історія).

**Стан дослідження.** Питання історіографії кримінально-правової охорони громадського порядку та моральності в Україні було розглянуто в багатьох сучасних наукових дослідженнях. Слід пригадати сучасних українських вчених (Р.П. Олійничук [1], І.М. Копотун [2], Л.О. Кузнєцова [3], В.В. Налуцишин [4]), роботи яких стосувалися саме розгляду історичних питань кримінальної відповідальності за окремі злочини проти громадського порядку.

Однак слід констатувати, що єдиної періодизації розвитку кримінально-правової охорони громадського порядку в Україні так і не було здійснено.

Також є сучасні вітчизняні науковці (С.П. Репецький [5], Л.С. Кучанська [6], І.О. Бандурка [7], І.А. Головка [8], А.В. Плотнікова [9], Б.М. Одайник [10], Н.О. Горб [11], В.В. Дзундза [12]), роботи яких стосувалися саме розгляду історичних питань кримінальної відповідальності за окремі злочини проти моральності або одночасно за всі злочини проти моральності.

Однак такі класифікації нині мають безпосередньо історичне значення. Тому основною метою даної статті є висвітлення сучасних поглядів щодо класифікації злочинів проти громадського порядку та моральності та визначення науково обґрунтованих аутентичних видів таких посягань.

**Виклад основного матеріалу.** І.М. Копотун критерієм періодизації історії кримінально-правової охорони громадського порядку визначив етапи розвитку держави та права: період до заснування Київської держави; період Київської держави; період литовсько-польського панування; козацький період; період Російської Імперії; радянський період; період становлення української держави; сучасний період [2, с. 166].

Інші науковці зробили спробу сформулювати певні періоди розвитку кримінальної відповідальності за окремі злочини, які вони дослідили.

Так, Р.П. Олійничук за періодами розвитку вітчизняного кримінального законодавства виділив такі етапи генезису кримінальної відповідальності за групове порушення громадського порядку: «1) виникнення кримінальної відповідальності за групове порушення громадського порядку (перша половина XIII ст. – перша половина XVII ст.); 2) розвиток відповідальності та її диференціація (друга половина XVII – початок XX ст.ст.); 3) уточнення ознак відповідного складу злочину (1922–1961 рр.) (1966–2001 рр.); 4) остаточне закріплення та виникнення потен-

ційних моделей удосконалення відповідальності за групове порушення громадського порядку (з 2001 р. й дотепер)» [1, с. 42]. За об'єктом посягання науковець виділив такі періоди розвитку й становлення кримінальної відповідальності за групове порушення громадського порядку: «1) посягання на різні суспільні відносини, зокрема на основи правопорядку (XV ст. – 1715 р.); 2) посягання на державну владу (1715–1845 рр.); 3) посягання на порядок управління (1845–1961 рр.) (1966–2001 рр.); 4) посягання на громадський порядок (2001 р. й дотепер)» [1, с. 42].

В.В. Налуцишин встановив такі періоди розвитку нормативного закріплення хуліганства як злочину: «а) 1917–1922 рр. – політико-нормативними документами хуліганство визначається як діяння з ознаками контрреволюційного вчинку; б) 1922–1927 рр. – хуліганство визнається злочином проти особи; в) 1927–1960 рр. – хуліганство визнається злочином проти порядку управління, яким завдається шкода громадському порядку; г) 1960–2001 рр. – злочин проти громадської безпеки, громадського порядку та народного здоров'я; д) з 2001 р. по цей час – злочин проти громадського порядку та моральності» [4, с. 195].

Л.О. Кузнецова за періодами розвитку вітчизняного кримінального законодавства запропонувала такі етапи генезису кримінальної відповідальності за хуліганство: «1) виникнення кримінальної відповідальності за хуліганство як мотив злочинної поведінки (перша половина XIII – перша половина XVII ст.ст.); 2) розвиток відповідальності та її диференціація (друга половина XVII – початок XX ст.ст.); 3) законодавче оформлення ознак хуліганства як окремого складу злочину (1922–1960 рр.); 4) трансформація ознак хуліганства як мотиву злочину та окремого складу злочину (1960 р. й дотепер)» [3, с. 57–58]. За об'єктом посягання науковець виділила такі періоди розвитку й становлення кримінальної відповідальності за хуліганство: 1) посягання на різні суспільні відносини, зокрема на життя та здоров'я, відносини власності (IX ст. – 1649 р.); 2) посягання на життя та здоров'я, відносини власності, честь та гідність особи (1649–1715 рр.); 3) посягання на державну владу (1715–1845 рр.); 4) посягання на порядок управління, релігійні відносини (1845–1917 рр.); 5) посягання на державну владу (1917–1922 рр.); 6) посягання на особу (1922–1927 рр.); 7) посягання на порядок управління (1927–1960 рр.); 8) посягання на життя особи, громадський порядок та моральність (1960 р. й дотепер) [3, с. 58].

Окремі науковці (В.В. Дзундза, Л.С. Кучанська, І.О. Бандурка, Б.М. Одайник, Н.О. Горб) взагалі не визначили періоди розвитку кримінально-правової охорони не тільки в цілому моральності, але й не вказали на певні етапи розвитку відповідальності за окремі злочини, що були досліджені [12; 6; 7; 10; 11].

Інші науковці зробили спробу визначити або певні періоди розвитку кримінально-правової охорони моральності, або історичні етапи розвитку кримінальної відповідальності за окремі злочини проти моральності [5, с. 18; 8, с. 33; 9, с. 44–45].

Аналіз вказаних періодизацій дозволив зробити такі висновки: 1) відсутній чіткий єдиний критерій періодизації розвитку відповідальності за такі злочини; 2) встановлені такі критерії: за періодами розвитку вітчизняного кримінального законодавства, за об'єктом посягання та нормативним закріпленням певного злочину; 3) окремі класифікації (І.А. Головки, А.В. Плотнікова) вказаних етапів взагалі не мають критеріїв, що робить їх доволі сумнівними; 4) С.П. Репецький, хоча безпосередньо й не визначив вказаний критерій, однак він логічно розуміється з тексту дослідження – періоди розвитку національного кримінального законодавства; 5) єдиної періодизації розвитку кримінально-правової охорони громадського порядку в Україні так і не було здійснено, хоча й І.М. Копотуном були досліджені питання історичного розвитку норм про відповідальність за окремі злочини проти громадського порядку; 6) залишилися без розгляду питання історичного розвитку норм про відповідальність за окремі злочини проти громадського порядку (ст.ст. 294, 295 КК України); 7) періодизація розвитку кримінально-правової охорони моральності в Україні була здійснена лише в роботі С.П. Репецького, хоча й було проведено ще одне дослідження (Л.С. Кучанська) питання історичного розвитку норм про відповідальність за окремі злочини проти моральності; 8) виділення Р.П. Олійничуком та Л.О. Кузнецовою етапів генезису відповідальності за групове порушення громадського порядку та хуліганство (за періодами розвитку національного кримінального законодавства) не базується на власній концепції визначення таких критеріїв періодизації. Посилання на періодизацію А.В. Савченко авторами не дотримані при створенні авторських класифікацій відповідних історичних етапів; 9) встановлена невідповідність періодизації розвитку кримінально-правової охорони моральності з класифікацією етапів розвитку відповідальності за окремі злочини проти моральності; 10) єдиного комплексного дослідження періодизації розвитку кримінально-правової охорони громадського порядку та моральності в Україні не було здійснено.

Підсумовуючи викладене, слід констатувати нагальну потребу проведення такого дослідження. При цьому потрібно визначитися з наскрізним критерієм класифікації. Не можна заперечити множинність таких критеріїв, оскільки кут дослідження може залежати від різних факторів та підпорядкований меті наукового пошуку. Такими критеріями можуть стати вищезгадані періоди розвитку вітчизняного законодавства та об'єкти відповідних злочинів у контексті розвитку норм, які передбачають відповідальність за їх вчинення. На підставі дослідження визначних історичних пам'яток кримінального законодавства та права минулого спробуємо визначити певні періоди розвитку кримінально-правової охорони громадського порядку та моральності.

За періодами розвитку вітчизняного кримінального законодавства слід виділити такі етапи генезису відповідальності за злочини проти громадського порядку: 1) виникнення кримінальної

відповідальності за окремі посягання – періоди Литовсько-Руської держави; Речі Посполитої; козацько-гетьманської держави (XV ст. – 1715 р.); 2) розвиток відповідальності, її диференціація за окремі посягання та формування системи норм про відповідальність за злочини проти громадського порядку – періоди перебування України під владою Російської та Австро-Угорської імперій; творення незалежності України; Української СРР та Української РСР (1715–1991 рр.); 3) виникнення сучасних потенційних моделей відповідальності за злочини проти громадського порядку, остаточне законодавче закріплення системи норм про відповідальність за злочини проти громадського порядку та формування перспективних напрямів удосконалення відповідних кримінально-правових норм – період незалежної України (з 1991 р. й дотепер)».

За критерієм чинності основних правових джерел пропонуємо наступну періодизацію відповідальності за злочини проти громадського порядку: 1) виникнення кримінальної відповідальності за окремі посягання – періоди Судебника 1497 р., період статутів Великого князівства Литовського у трьох редакціях (1529 р., 1566 р., 1588 р.); Соборного Уложення 1649 р.; писаного та звичаєвого кримінального права козацької держави 1648–1654 рр.; 2) розвиток відповідальності, її диференціація за окремі посягання, початок формування системи норм про відповідальність за злочини проти громадського порядку – періоди Військового Артикулу 1715 р.; «Уставу благочиния, или полицейского» 1782 р.; Зводу законів 1832 р. (Уголовне уложення); 3) завершення формування системи норм про відповідальність за злочини проти громадського порядку – періоди Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р.; Статуту про покарання, що накладаються мировими судьями 1864 р.; Уложення про покарання уголовні та виправні 1885 р.; Уголовного Уложення 1903 р.; 4) руйнування системи норм про відповідальність за злочини проти громадського порядку – періоди КК УСРР 1922 р.; КК УСРР 1927 р.; 5) формування новітньої системи норм про відповідальність за злочини проти громадського порядку – періоди КК УРСР 1960 р.; КК України 2001 р.

За об'єктом посягання пропонуємо наступну періодизацію відповідальності за злочини проти громадського порядку: 1) посягання на різні суспільні відносини, зокрема на життя та здоров'я, відносини власності та на основи правопорядку (XV ст. – 1649 р.); 2) посягання на життя та здоров'я, відносини власності, честь та гідність особи, на основи правопорядку (1649–1715 рр.); 3) посягання на державну владу та народний спокій (1715–1845 рр.); 4) посягання на громадський спокій та порядок, порядок управління та релігійні відносини (1845–1917 рр.); 5) посягання на державну владу та на порядок управління (1917–1922 рр.); 6) посягання на особу та на порядок управління (1922–1927 рр.); 7) посягання на порядок управління (1927–1960 рр.); 8) посягання на державу та на громадську безпеку, громадський порядок і народне здоров'я (1960–2001

рр.); 9) посягання на громадський порядок та моральність (2001 р. й дотепер).

За періодами розвитку вітчизняного кримінального законодавства слід виділити такі етапи генезису відповідальності за злочини проти моральності: 1) виникнення кримінальної відповідальності за окремі посягання – періоди Київської Русі та Галицько-Волинського князівства, Литовсько-Руської держави; Речі Посполитої; козацько-гетьманської держави (XI ст. – 1715 р.); 2) розвиток відповідальності, її диференціація за окремі посягання та формування системи норм про відповідальність за злочини проти моральності – періоди перебування України під владою Російської та Австро-Угорської імперій; творення незалежності України; Української СРР та Української РСР (1715–1991 рр.); 3) виникнення сучасних потенційних моделей відповідальності за злочини проти моральності, остаточне законодавче закріплення системи норм про відповідальність за злочини проти моральності та формування перспективних напрямів удосконалення відповідних кримінально-правових норм – період незалежної України (з 1991 р. й дотепер).

За критерієм чинності основних правових джерел пропонуємо наступну періодизацію відповідальності за злочини проти моральності: 1) виникнення кримінальної відповідальності за окремі посягання – періоди церковного права (Статуту князя Ярослава про церковні суди (коротка та розширена редакція)); Судебника 1497 р.; статутів Великого князівства Литовського у трьох редакціях (1529 р., 1566 р., 1588 р.); Соборного Уложення 1649 р.; писаного та звичаєвого кримінального права козацької держави 1648–1654 рр.; 2) розвиток відповідальності, її диференціація за окремі посягання, початок формування системи норм про відповідальність за злочини проти моральності – періоди Військового Артикулу 1715 р.; «Уставу благочиния, или полицейского» 1782 р.; 3) завершення формування системи норм про відповідальність за злочини проти моральності – періоди Зводу законів 1832 р. (Уголовне уложення); Уложення про покарання уголовні та виправні 1845 р.; Статуту про покарання, що накладаються мировими судьями 1864 р.; Уложення про покарання уголовні та виправні 1885 р.; Уголовного Уложення 1903 р.; 4) руйнування системи норм про відповідальність за злочини проти моральності – періоди КК УСРР 1922 р.; КК УСРР 1927 р.; КК УРСР 1960 р.; 5) формування новітньої системи норм про відповідальність за злочини проти моральності – період КК України 2001 р.

За об'єктом посягання пропонуємо наступну періодизацію відповідальності за злочини проти моральності: 1) посягання на різні суспільні відносини, зокрема на шлюбно-сімейні, релігійні відносини та відносини власності (XI ст. – 1715 р.); 2) посягання на статеву моральність (1715–1832 рр.); 3) посягання на суспільну моральність, статеву моральність, та релігійні відносини (1832–1845 рр.); 4) посягання на суспільну моральність, на шлюбно-сімейні, релігійні відносини (1845–1864 рр.); 5) посягання

на суспільну моральність, порядок управління, відносини власності, на шлюбно-сімейні, релігійні відносини (1864–1903 рр.); 6) посягання на суспільну моральність, статеву моральність, порядок управління, відносини власності, на шлюбно-сімейні, релігійні відносини (1903–1922 рр.); 7) посягання на статеві відносини, порядок управління та правила про відділення церкви від держави (1922–1927 рр.); 8) посягання на життя, здоров'я, волю, гідність особи, народне здоров'я, громадську безпеку і публічний порядок та правила про відділення церкви від держави (1927–1935 рр.); 9) посягання на порядок

управління, життя, здоров'я, волю, гідність особи, народне здоров'я, громадську безпеку і публічний порядок та правила про відділення церкви від держави (1935–1960 рр.); 10) посягання на громадську безпеку, громадський порядок і народне здоров'я (1960–2001 рр.); 11) посягання на громадський порядок та моральність (2001 р. й дотепер).

**Висновки.** Зважаючи на вказані положення, висловлена позиція щодо відокремлення самостійних концептуальних систем кримінально-правової охорони громадського порядку від кримінально-правової охорони моральності.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Олійничук Р.П. Кримінально-правова характеристика групового порушення громадського порядку : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Олійничук Роман Петрович. – К., 2010. – 251 с.
2. Копотун І.М. Громадський порядок як об'єкт кримінально-правової охорони : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Копотун Ігор Миколайович. – К., 2008. – 213 с.
3. Кузнецова Л.О. Кримінальна відповідальність за хуліганство: порівняльно-правове дослідження : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Кузнецова Лариса Олександрівна. – К., 2011. – 308 с.
4. Налуцишин В.В. Кримінальна відповідальність за хуліганство (ст. 296 КК України) : [моногр.] / Налуцишин В. В. – Х. : Харків юрид., 2009. – 252 с.
5. Репецький С.П. Суспільна моральність як об'єкт кримінально-правової охорони : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Репецький Сергій Петрович. – К., 2010. – 259 с.
6. Кучанська Л.С. Поняття та система злочинів проти моральності у кримінальному праві України : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Кучанська Лариса Степанівна. – Одеса, 2007. – 212 с.
7. Бандурка І.О. Кримінально-правова характеристика злочинів проти моральності у сфері стосунків : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Бандурка Ірина Олександрівна. – Х., 2010. – 206 с.
8. Головка І.А. Кримінальна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Головка Ірина Анатоліївна. – К., 2010. – 256 с.
9. Плотнікова А. В. Кримінальна відповідальність за організацію заняття проституцією : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Плотнікова Аліна Володимирівна. – Х., 2010. – 260 с.
10. Одайник Б.М. Кримінальна відповідальність за знищення, руйнування або пошкодження пам'яток – об'єктів культурної спадщини : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Одайник Борис Миколайович. – Одеса, 2010. – 220 с.
11. Горб Н.О. Наруга над могилою: кримінально-правовий та кримінологічний аналіз : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Горб Наталія Олександрівна. – Запоріжжя, 2005. – 240 с.
12. Дзундза В.В. Кримінальна відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Дзундза Володимир Васильович. – Х., 2005. – 189 с.